मेधातिथिः काण्वः। इन्द्राग्नी। गायत्री

**अयं देवाय जन्मने स्तोमो विप्रेभिरासया। अकारि रत्नधातमः॥ १ ॥०२० ॥०१**

देवाय जन्मने- द्योतनजातये। विप्रेभिः- मेधाविभिः। अयम्- एषः। रत्नधातमः- रमणीयभावनाधारकः। स्तोमः- मन्त्रः। आसया- आस्येन। अकारि- प्रोच्यत इति भावः ॥१ ॥

**य इन्द्राय वचोयुजा ततक्षुर्मनसा हरी। शमीभिर्यज्ञमाशत॥ १ ॥०२० ॥०२**

ये- ये ऋभवः। उरुभासमाना इत्यर्थः। आ मनीषामन्तरिक्षस्येति मन्त्रभाष्यप्रकरणे ऋभवः सूर्यकिरणा इति सायणेनोच्यन्ते। सूर्यरश्मय इत्यधिभौतिके। आत्मसूर्यस्य ज्ञानरश्मय इत्याध्यात्मिके। इन्द्राय- मनोवशीकरणबलाधिदेवतायै। वचोयुजा- वाग्यतेन। मनसा- चित्तेन। हरी- आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्वौ। ततक्षुः- ससृजुः। ये। शमीभिः- शमयुक्तभावनाभिः। यज्ञम्- देवपूजां दानं सङ्गतिकरणम्। आशत- व्याप्नुवन्ति। अशू व्याप्तौ ॥२ ॥

**तक्षन्नासत्याभ्यां परिज्मानं सुखं रथम्। तक्षन्धेनुं सबर्दुघाम्॥ १ ॥०२० ॥०३**

नासत्याभ्याम्- सत्यभूताभ्यामश्विभ्याम्। परिज्मानम्- परितो गच्छन्तम्। सुखम्- आनन्दकरम्। रथम्- रंहणं लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकम्। ऋतं रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः। तक्षन्- सृजन्तः। सबर्दुघाम्- ज्ञानदोग्ध्रीम्। धेनुम्- गोप्रतीकभूतामदितिमखण्डप्रकृतिम्। तक्षन्- सृजन्तः ॥३ ॥

**युवाना पितरा पुनः सत्यमन्त्रा ऋजूयवः। ऋभवो विष्ट्यक्रत॥ १ ॥०२० ॥०४**

सत्यमन्त्राः- परमार्थसत्यमात्मचैतन्यं ये मननं कुर्वन्ति ते सत्यमन्तारः। तान् त्रायन्ते इति सत्यमन्त्राः। ऋजूयवः- आर्जवमिच्छन्तः। विष्टि- व्यापनशीलाः। विष्लृ व्याप्तौ। ऋभवः। पितरा- द्यावापृथिव्यौ। पुनः। युवाना- अभिनवौ। अक्रत- चक्रुः॥४॥

**सं वो मदासो अग्मतेन्द्रेण च मरुत्वता। आदित्येभिश्च राजभिः॥ १॥०२०॥०५**

वः- युष्माकम्। मदासः- हर्षाः। मरुत्वता- प्राणेशेन। इन्द्रेण- परमेश्वरेण। राजभिः- दीप्तियुक्तैः। आदित्यैः- अखण्डप्रकृतिजैस्तत्त्वैः। समग्मत्- सङ्गताः॥५॥

**उत त्यं चमसं नवं त्वष्टुर्देवस्य निष्कृतम्। अकर्त चतुर पुनः॥ १॥०२०॥०६**

उत- अपि च। त्यम्- तत्। त्वष्टुर्देवस्य- तनूकरणाधिदैवतेन सूर्येण। त्वक्षू तनूकरणे। निष्कृतम्- निर्मितम्। नवम्- अभिनवम्। चमसम्- सोमधारकपात्रमित्याधिभौतिके। रसोपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके। पुनः। चतुरः- बहुधा। अकर्त- अकुर्वन्। सामान्यतया निर्माणं त्वष्टुः सूर्यस्य कार्यम्। तस्य विशेषतया प्रणालीनां कल्पनमृभूणां सूर्यकिरणानां कार्यमिति भावः॥६॥

**ते नो रत्नानि धत्तन त्रिरा साप्तानि सुन्वते। एकमेकं सुशस्तिभिः॥ १॥०२०॥०७**

सुन्वते- रसनिष्पादकाय। ते- तादृशा ऋभवः। नः- अस्माकम्। सुशस्तिभिः- शोभनमन्त्रैः। त्रिः- त्र्यात्मकानि। साप्तानि- सप्तात्मकानि। रत्नानि- रमणीयभावनानि। साधनभूमिका वा। भूर्भुवःसुवरिति त्रिभूमिकाः। सप्त धामानि सप्त लोकाः सप्त पदानि सप्त सिन्धवः सप्त वध्रयः सप्त संसदः सप्त रश्मयः सप्त वाचः सप्त यह्व्यः सप्त मातरः सप्त नक्षत्राणि सप्तर्षयः सप्त मर्यादाः सप्तरत्नानीति या बहुधा गीयन्ते वेदे ता अन्नप्राणमनोविज्ञानानन्दचित्सदात्मिकाः सप्तभूमिका इति कपालिशास्त्रिणः सिद्धाञ्जनम्। इमा एव भूर्भुवःसुवर्महर्जनस्तपःसत्यमिति वदन्ति च। तस्य सप्तधा प्रान्तभूमिः प्रज्ञेति पतञ्जलिः। एकमिषे विष्णुस्त्वान्वेतु द्वे ऊर्जे त्रीणि व्रताय चत्वारि मायोभवाय पंच पशुभ्यष्षडृतुभ्यः सप्त होत्राभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु- इति तैत्तिरीयश्रुतिः। ईट् अन्नम्। ऊर्क् प्राणः। व्रतं वैदिकं कर्म यन्मनसा संबद्धम्। आदेश आत्मेति मनस एव वदति तैत्तिरीयम्। मायोभव आनन्दः। पश्यतीति पशुरिति यास्कः। दर्शनं चिदः कार्यम्। ऋतमनुवर्तत इति ऋतुः। ऋतं दक्षिणः पक्ष इति विज्ञानविषयः। होत्रा वाक्। सप्त होत्राभ्य इत्यत्र सर्वत्त्वमिति

भावः। बहु स्यां प्रजायेयेति। यदिदं किंच तत्सत्त्यमित्याचक्षते। इत्यादितैत्तिरीयवाक्यैः सर्वत्त्वमेव सत्। एवं सप्त पदानि साध्यन्ते। एकमेकम्। धत्तन- धारणां कुर्वन्तु ॥७॥

**अधारयन्त वह्नयोऽभजन्त सुकृत्यया। भागं देवेषु यज्ञियम्॥ १॥०२०॥०८**

यज्ञीयम्- पूजादानसङ्गतिकरणसंबन्धि। भागम्- सौभाग्यम्। देवेषु- द्योतनशक्तीः प्रति। सुकृत्यया- शोभनकर्मणा। वह्नयः- वोढारः। ऋभवः। अभजन्त- असेवन्त। अधारयन्त- अधारयन्॥८॥